

A MAGYAR ZENETÖRTÉNETI KUTATÁS „KODÁLY-MÓDSZERE”

Igazi, teljes kép a 18. századi kottás forrásokról és a magyar zenei hagyományról

Szerző: **Richter Pál**
Lapszám: **2017 május**

Kevés olyan szereplőjét tudjuk említeni az európai, a nyugati világ zenetörténetének, aki hosszú távra érvényesen, időt állóan jelölte ki közössége zenei boldogulásának útját az elvégzendő feladatokkal együtt. Jószerevével lehet, hogy csak Kodályt, aki életfilozófiaként vallotta és hirdette: „Zene nélkül lehet élni, de nem érdemes”. Víziójában a társadalom lehető legszélesebb körében a zene a mindennapi létezés része, éltető eleme, amely már önmagában segíti a társadalmi jó megerősödését, felszínre kerülését erkölcsi, esztétikai és művészi értelemben egyaránt. A társadalmi etika részeként értelmezte és kezelte a zenei műveltséget. Kodály komplex programjából nemzetközi szinten csak a zenepedagógiai koncepció, a művészetre, zenére nevelés vált széles körben ismertté: a zenész, kutató és pedagógus hármasságából csak az utóbbi kapta meg az elmúlt ötven évben nagyjából folyamatosan és egyenletesen az őt megillető figyelmet, és került a zenei és társadalmi köztudatban megérdemelt helyére. A 2017-re meghirdetett emlékév egyik nem titkolt célja, hogy a komponista, a zenekutatói életmű legalább akkora ismertségre tegyen szert, mint a pedagógusi, és Kodály életműve a zeneszerző zseni, a tudós és a tanár egységében és teljességében legyen része végérvényesen a nemzetközi zenei közbeszédnek is. Hiszen a sokszor emlegetett „módszer”-t nem elkülönítve, nem kizárólag a zeneoktatás kontextusában kell értelmeznünk és látnunk, hanem a teljes kodályi programon belül, párhuzamban a zenetörténeti és népzenei kutatásokkal, valamint a zenei törekvésekkel, a jellegzetesen magyar zeneművészet megteremtésének ideológiai céljával.

Tudjuk, minden kutatás alapfeltétele az összehasonlítás, mégis, a zenetudományban külön is jelezni kívánták az összehasonlító jelzővel. Korábban, a 20. század első évtizedeiben német nyelvterületen a zenefolklor tudományát, a népzene kutatást nevezték összehasonlító zenetudománynak (vergleichende Musikwissenschaft), annak jelölésére, hogy különbözik a történeti és a szisztematikus (a jellemzően mérhető zenei jelenségeket, paramétereket vizsgáló) zenetudománytól. Kodály a magyar zenetörténet sajátosságait felmérve ötvözte a történeti és összehasonlító zenetudományt, kialakítva így azt a komplex megközelítésmódot, amely vizsgálja a népek, civilizációk, társadalmi csoportok és rétegek közötti kulturális átvételeket, kölcsönhatásokat; zenei alapú elemzéseket végez, meghatározza, szétválasztja és történetileg értelmezi a stílusrétegeket. Mivel is tiszteleghetne méltóbb módon a magyar zene- és népzene kutatói szakma Kodály emléke előtt, mint azzal a ténnyel, hogy mind a mai napig követi Kodály irányelveit a magyar zenetörténeti kutatások főbb célkitűzéseinek beteljesülése érdekében, és alkalmazza a zenetörténeti kutatások „Kodály-módszerét”, természetesen a kor kihívásainak, követelményeinek figyelembevételével.

Kodály, amikor 1933-ban, *Néprajz és zenetörténet* című előadásában felhívta mind a zenetörténészek, mind a népzene kutatók figyelmét népzene és zenetörténet kapcsolatára, csak remélhette, hogy intelmét követően szélesebb körben valóban megkezdődnek az ilyen irányú kutatások. Igaz, a munka nagyságára tekintettel gyors eredményre nyilván ő maga sem számíthatott, de azt sem sejtette előre, hogy az elkövetkező időszakokban vajon mennyi új, kottás történeti forrás kerül majd még elő, lesz-e egyáltalán elegendő és megfelelően gazdag anyag az összehasonlításához. Nyolc évtized múltával Kodály szavai valósággá lettek: a magyar zenetörténeti kutatásokban, különösen egyes korszakok tekintetében szinte kötelező érvényűvé vált írott zenei emlékeinket a néphagyománnyal összevetni. Az összehasonlító vizsgálatoknak pedig kétirányú hatásuk is van: zenetörténeti adatainkat a népzenei magyarázza, értelmezi, kelti életre, a történeti megközelítés ugyanakkor feltárja a zenei néphagyományunkon belüli kapcsolatrendszereket. Az összehasonlításba, szintén Kodály útmutatását követve, a magyar kutatók bevonták „az egész élő és írott hagyomány anyagát, az egyházit is.”² És néhány évtized alatt számos kisebb tanulmányt követően elkészültek a nagy összefoglaló történeti kiadványok: a *Régi Magyar Dallamok* Tára mind a mai napig etalonnak számító két kötete, Csomasz Tóth Kálmán és Papp Géza munkája, és azután 1979-ben az ezekben szereplő dallamokhoz a népzenei párhuzamokat bemutató XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben című kiadvány, Rajeczky Benjamin, Dobszay László és Szendrei Janka közreadásában.

Újabb évtizedek múltán most jött el az ideje, hogy e sorozat folytatása, a 18. századot felölelő kötet is végre kézbe vehető, lapozható, tanulmányozható lett. Természetesen a Domokos Mária és Paksa Katalin által jegyzett kötet sem előzmény nélkül való, elegendő csak Bartha Dénesnek a melodiáriumok anyagát bemutató, vagy a Pálóczi Horváth Ádám kéziratát Kiss Józseffel közösen közreadó kötetére gondolnunk. Ugyanakkor a 18. század vonatkozásában, tekintettel a fennmaradt források jóval nagyobb számára, mind a mai napig hiányzik a megfelelő régi magyar dallamok tára kötet, amely számot adhatna mind a világi, mind az egyházi gyakorlathoz köthető dallamokról. Éppen ezért a „Vígassággal zeng Parnassusnak magas teteje” című kötet szerzőinek kompromisszumot kellett kötniük, hiszen a kiadvány - szemben a hasonló elődökkel - nem törekedhetett teljességre, viszont minden eddiginél teljesebb képet tudott adni a század magyarországi dallamhasználatáról. A kötet címét szintén egy 18. század végi feljegyzésből vették, amelyet a Kodály-Rendben Lakadalmi öröm. Kolozsvár 1792 felirattal találunk meg (a KR 07644-46 leltári számok alatt). Kodály támlapján a nyomtatványból vett leírás szerint még a pontos alkalomról is tájékozódhatunk: LAKADALMI ÖRÖM / Mellyet, / T. N. ALBISI Ifjabb / TSOMÓS MIHÁLY Urnak... T. N. SZATHMÁRI PAP THERESIA / Aszszonnyal / A' Házassági Szent Szövetségre lett / lépésének Napján, víg éneklésekkel / ki-műtattak, / A' KOLO'SVÁRI REFORM.

Az összeállításban a népzenei összefüggések feltéréséhez is alapul szolgáló legfontosabb „forrás”, a Kodály-Rend ugyan másodlagos, de egyúttal a leggazdagabb is volt. Kodály történeti forrásokból vett adatokkal is kiegészítette népzenei gyűjteményét, amelyet a történeti források szempontjából egy nemrégiben lezárt OTKA-pályázat segítségével és a mostani kiadvány készítéséhez tekintettek át először szisztematikusan. Ennek köszönhetően tárult fel teljes egészében, hogy Kodály gyűjteménye milyen gazdagon és nagy számban tartalmaz 18-19. századi kéziratokból, nyomtatványokból származó dallamokat. A Kodály-Rend adatain túl pedig az 1730-1820 időszakból származó különböző hangszeres és zenei kéziratok szolgáltattak sok-sok hangszeres tánczenei és énekes darabbal az összeállítás alapjául. A 18. század jelentős forráscsoportját a terjedelmes hangszeres gyűjtemények adják: a Zay-Ugróci (korábban Apponyi) kézirat 1730-ból 345 tétellel, Szirmay-Keczer Anna gyűjteménye ugyanabból az időből 377 tétellel, a Lányi Eleonóra Zsuzsanna-féle kézirat 1729-ből 145 tétellel és a Barkóczy-kézirat 1730 körül 19 tétellel. Dallamanyagaik és kapcsolódási pontjaik viszonylag jól feltártak. Az énekes dallamanyag nagy részét a kollégiumi diákság által összeírt melodiáriumok és Pálóczi Horváth Ádám kézírata szolgáltatják. A harmadik nagyobb forráscsoportot pedig a 18-19. század fordulóján keletkezett verbunkos kéziratok és kiadványok jelentik. A források anyagát közreadó régi magyar dallamok tára 18. századi kötetének hiánya miatt az egyházi énekeskönyvek anyagából Domokos Mária és Paksa Katalin csak azokat a dallamokat vonta be az összehasonlításba, amelyek a templom falai közül kikerülve szokásdalokká is váltak.

A kötet húszoldalas bevezető tanulmányában részletes leírást olvashatunk a 18. századi forrásanyag népzene-történeti tagolódásáról, a népzenei rendezésekről, a népzene-történeti kutatásokból ismert dallamstílusok, dallamcsaládok előfordulásáról, az egyes dallamok néphagyományban való helyéről, használatáról. Ezt követően a Források - Összehasonlító dallamközlések - Elemzések című, zenei alapon elrendezett anyagközlés képezi a kötet lényegi részét. Összesen 173 számozott típust tartalmaz dallamközléssel, az összes történeti forrásban való előfordulás dokumentálásával, szöveges történeti háttér bemutatásával, a típus leírásával és a népzenei típusrendben, valamint A Magyar Népzene Tára, illetve a Magyar Népdaltípusok Katalógusa kötetekben való előfordulás megadásával. A zenei besorolás az alábbi kategóriák szerint történik:

nagy ívű, ereszkedő dallamok (1-20);
kis ambitusú, moll jellegű dallamok (21-42);
nagy ambitusú, moll dallamok (43-49);
fríg és moll jellegű dallamok (50-70);
kis ambitusú, dúr dallamok (71-133);
nagy ambitusú, dúr dallamok (134-158);
plagális, dúr dallamok (159-173).

Önmagában már az egyes jellemzők szerinti típusok mennyiségéből is következtethetünk bizonyos tendenciákra, zenei jellemzők erőteljes jelenlétére. Egyértelmű a dúr jellegű dallamok dominanciája. Feltűnő a nagy ívű ereszkedő dallamok csekély száma, ezen belül is a pentatonoké, a pentaton jellegűeké mindössze 6, míg a sirató stílusúaké 14. Ugyanakkor a kései 17. század és a 18. század dallamosságát hozó fríg jellegű típusokból összesen 21 van (10 a Rákóczi-dallamcsaládhoz, 11 pedig a Tyukodi-nóta családjához tartozik). Kétségtelen, hogy a legtöbb típussal a dúr vagy dúr jellegű, kis ambitusú dallamok szerepelnek, közöttük sok, széles körben elterjedt népének-népszokás nótá, melyeket már korábbi feljegyzésekből is ismerünk, de 18. századi előfordulásaik gazdagsága több évszázadon átívelő stabil használatukra utal. Ugyanakkor az e csoportba sorolható dallamok többsége valószínűsíthetően 18. századi fejlemény, és talán meglepő, de legalábbis elgondolkodtató, hogy hozzájuk képest a nagy ambitusú dúr, illetve dúr jellegű dallamok száma jóval kevesebb, még a felét sem teszi ki. Egyébként a Bevezetésben az egyes kategóriák alcsoportok szerinti bontását is megtaláljuk, a zenei jellemzőket követően korok szerint felosztásban: középkor, 16., 17., 18. század.

A dallamközléseket Forrásjegyzék, a felhasznált források leírása követi, amelyekben a források után olvasható számok a főfejezet oldalszámaira, illetve dallamközléseire utalnak. Több forrás elveszett vagy lappang, és adataik egyelőre, ha csak részlegesen is, egyedül a Kodály-Rendből voltak dokumentálhatók. A fejezetben a szerzők összesen 110 forrást sorolnak fel és írnak le, melyeknek összesen 533 dallamát emelték ki, adták közre és rendszerezték a főfejezetben.

Magyar zenetörténetírásunk és népzenei kiadványaink hagyományához híven a felhasznált irodalom és a rövidítések jegyzékét követően gazdag mutatórendszer segíti az olvasó tájékozódását kadenciák, szótagszámok, kezdősorok és dalcímek, valamint helységnevek szerint. A kétnyelvűségen túl (magyar és angol nyelvű a kiadvány), nagy értéke a közreadásnak, hogy hangzó illusztrációk tölthetők le hozzá az Akadémiai Kiadó honlapjáról, amelyen a népzenei gyűjtemések mellett a kottás források példáiból hallhatunk válogatást ének, hegedű, csemláló, fortepiano előadásában. A hangzó illusztrációkban való tájékozódást külön jegyzék segíti a kötet végén. A kétféle, műzenei és népzenei hangzó melléklet révén válnak csak igazán átláthatóvá Kodály szavai, amelyek a kötet elején mottóként szerepelnek: „...ha volna is több régi dallamfeljegyzésünk, abból a dallam teljes valóságát meg nem ismernők. A régi kóták a dallamnak éppen csak csontvázát adják. Ezt a csontvázat eleven hűssá és vérré változtatni csak élő, hagyományszerű előadás tudja. Ezért igazi, teljes képünk csak olyan dallamokról lehet, melyek az élő hagyományban is fennmaradtak.”